

جامعه‌شناسی سیاق زیست‌آنلاین و بنیان‌های حقوقی امنیت اخلاقی کودکان، در تفسیری از حقوق بشر و حقوق کودک

ایوب یوسف‌پور نظامی^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۴/۱۷

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۷/۱/۲۰

چکیده

این نوشتار برخلاف پندارهای رایج که، فضای سایبری را هم‌چون ابزاری ارتباطی (تلفن و ...) و یا همانند رسانه (تلویزیون و ...) تلقی می‌نمایند؛ باتوجه به توان و گستره کارکردی‌اش آن را به مثابه سنجی جدید از جامعه و روابط انسانی طرح نموده است. امنیت اخلاقی- اجتماعی کودکان در سیاق زیست‌آنلاین را نیز عنصر بایسته ساختاری این جامعه / ابرمتن سیال (فضای سایبری) می‌داند. پژوهشگر ضرورت و الزام یاد شده در فوق را از طریق کاربست متد حقوق تفسیری، از متن دو منشور جهانی حقوق بشر و حقوق کودک استنباط؛ و در قالب "گفتمان محدود- معقول‌سازی جامعه مجازی" به ویژه به منظور امنیت اخلاقی- اجتماعی کودکان و حمایت از تجربه تکرارناپذیر کودکان خردسالان طرح و مدافعه نموده است. به دلیل دوری‌گزینی از هر گونه مناقشه و جدل معرفتی با خاستگاه معرفتی- تکنولوژیکی فضای مجازی، گفتمان یاد شده را بر پایه معرفت و فلسفه غرب بنیاد نهاده است. چنین رویکردی دقیقاً به معنای کاربست متد نقد درونی در امر آسیب‌شناسی فضای / جامعه‌سایبری است. نتیجه آن که در فرایند چنین گفتمان مقبول و جدان جمعی و افکار عمومی (خاصه در غرب) اتخاذ تدابیر حقوقی بین‌الملل، برای طلب جهانی بازسازی تکنولوژیکی، معرفتی، حقوقی و فرهنگی جامعه مجازی را پیشنهاد نموده است. این پیش نهاد در راستای صیانت از خانواده، امنیت اخلاقی- اجتماعی کودکان و حمایت از تجربه تکرارناپذیر کودکان خردسالان است.

واژگان کلیدی: جامعه‌شناسی سایبری، جامعه مجازی اخلاق نهاد، سیاق زیست‌آنلاین، حقوق (بشر، کودک)، امنیت اخلاقی- اجتماعی کودکان.

E- mail: a-y.nizami@iau-maragheh.ac.ir
ayyubussefpournezami@yahoo.com

۱. عضو هیات علمی واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه- ایران.

مقدمه

دیر زمانی نیست که تافلر در کتاب "شوک آینده" (۱۹۸۰) خود، با طرح "کلبه الکترونیک" نوید پدیداری موجی دیگر در فرآیند تمدن را می‌داد؛ و اینک با طی قریب سه دهه از آن به راحتی می‌توان "کلبه الکترونیک" و حتی فراتر از آن را نیز تجربه نموده و از جامعه مجازی هم‌چون سنجی دیگر از جامعه بشری یاد نمود؛ ویژگی‌ها و مسائل آن را به هم‌اندیشی نشست.

تمدن بشری در آستانه این تحول بنیادین با وضعیت آنومیکال گسترده‌ای مواجه است؛ اگرچه دیر یا زود فراز دیگری از نظم و همبستگی اجتماعی به بار خواهد نشست. پشتوانه چنین امری، وجدان جمعی تحریک گشته از ناهنجاری‌های سیاق زیست آنلاین است. آیا نظم و امنیت یاد شده با پشتوانه اخلاقی-فرهنگی خواهد بود؟ یا قانونی؟ آیا دست نامرئی اسمیت که بخشی از آشفته‌گی‌های بازار را به رشته نظم می‌تواند کشد؛ در فضای سایبری نیز توان عمل دارد؟

به نظر می‌رسد که نظام حقوقی بیش از دست نامرئی و پیش از هنجارهای فرهنگی (ارزش‌ها، آداب و رسوم و عرف) توان و در نتیجه مسئولیت انتظام بخشی را بر عهده دارد. زیرا بر عکس فرهنگ که دیرآمد و دیرپا است؛ نظام حقوقی زودآمد و سریع‌التغییر است؛ و تا شکل‌گیری هنجارهای فرهنگی سیاق زیست آنلاین، حقوق سایبری به ویژه در ابعاد جهانی نقش برجسته‌ای در نظم و امنیت اخلاقی تمدن سایبری خواهد داشت.

تلاش در پدیداری و غنای سیستم انتظام بخش جامعه مجازی، یکی از بایسته‌های پژوهشی جامعه‌شناسی سایبری است. این پژوهش نیز به سهم خود کنکاشی در دو اعلامیه جهانی حقوق بشر و حقوق کودک به عنوان منابعی به‌کارا با پتانسیل‌های معرفتی-حقوقی آن دو در شکل‌گیری و غنای حقوق سایبری است.

حقوق جامعه مجازی نیز هم‌چون هر نظام حقوقی روزآمد متأثر از فرهنگ زمانه خواهد بود. پتانسیل تکنولوژی سایبری، خود به منزله عنصر مادی فرهنگ معاصر می‌تواند و باید در امر انتظام بخشی جامعه مجازی، نظام حقوقی را همراهی نماید. این همراهی دقیقاً به معنای بازسازی پروژه سایبری بر اساس امنیت اخلاقی تمدن بشری است. یکی از شاخصه‌های امنیت اخلاقی جامعه جهانی، تضمین و تأمین امنیت اخلاقی خانواده است. طبق ماده ۱۶ حقوق بشر «خانواده واحدگروهی طبیعی و بنیادین جامعه است و حق دارد که از حمایت جامعه و دولت برخوردار باشد» (موحد، ۱۳۸۷: ۱۴۶). یکی از کارکردهای این "واحد بنیادین جامعه"، مسئولیت پرورش و حمایت از کودکان است. این امر مورد توجه وجدان جمعی و فرهنگ عامه بشری بوده و در گفتمان حقوقی، از جمله در مصوبات اجلاس جهانی سران دولت‌ها برای کودکان (سازمان ملل متحد ۳۰ سپتامبر ۱۹۹۰)؛ یعنی در "برنامه اجرائی جهت انجام اعلامیه جهانی بقاء، رشد و حمایت از کودکان" مورد تأکید قرار گرفته است: «خانواده دارای اولین مسئولیت در پرورش و حمایت از کودکان در سنین بین نوزادی و بلوغ است. فرآیند آشناسازی خردسالان با فرهنگ، ارزش‌ها و

هنجارهای اجتماع پیرامون آنان در دامن خانواده آغاز می‌شود. برای رشد کامل و متعادل شخصیت کودکان، آنان باید در محیط خانواده و در فضائی سرشار از آزادی، عشق و تفاهم پرورش یابند. پس کلیه نهادهای جامعه باید به مساعی والدین و سایر خدمت‌گزاران احترام گذارند و به حمایت از آنان مبادرت ورزند تا بدین وسیله کودکان در محیط خانوادگی پرورش یابند و تحت مراقبت قرار گیرند» (حقوق کودک، ۱۳۷۱: ۲۷۱). از این روی یکی از زمینه‌های معاصر حمایت جامعه و دولت از خانواده، صیانت این "گروه طبیعی و بنیادین جامعه" (خانواده) در برابر آسیب‌های دنیای مجازی است. چنین امری مستلزم عزمی جهانی است؛ که در صورت تحقق آن، توان تکنولوژیکی، نظام حقوقی و نهایتاً فرهنگ و هنجارها، می‌تواند دنیای سایبری در حال شکل‌گیری را سمت و سوئی امن و هنجارین بخشد.

اجماع و عزم جهانی یاد شده برای حصول مطالبات اخلاقی از تکنولوژی سایبری در قالب قوانین بین‌الملل لازم‌الاجرا، نیز مستلزم زمینه‌های فکری مساعد است؛ زیرا به طوری که هانری لوی برول تصریح می‌نماید، «اعتقاد، خالق حقوق است. [وی حقوق را] اعتقاد گروهی [دانسته و] در حقوق، پدیده‌های اعتماد، حسن نیت، توقع و اعتبار را که معتقدات گروهی هستند نشان می‌دهد» (لوی برول و دیگران، ۱۳۷۱: ۴۶-۴۷). اعتقاد گروهی نیز خالق وجدان جمعی خواهد بود. بدین سبب پژوهش‌هایی از این‌سخت، نقش ویژه‌ای در انطباق‌سازی وجدان جمعی جامعه بشری با گفتمان "محدود- معقول‌سازی" قدرت روزافزون علم و تکنولوژی، به ویژه تکنولوژی سایبری، به نفع معنای زندگی خواهد داشت. پس، بیش از و پیش از هر امری، گفتمانی معطوف وجدان جمعی جامعه بشری لازم است؛ زیرا قوانینی که «با وجدان اجتماعی تطبیق نداشته باشد نه تنها مفید نیست بلکه مضر است» (همان: ۴۵). از این روی استناد به قوانین بین‌المللی و اعلامیه‌های جهانی خوش اقبالی نظیر "اعلامیه جهانی حقوق بشر" و "اعلامیه جهانی حقوق کودک"، که در وجدان جمعی بشر جایگاه در خور توجهی پیدا کرده است؛ امری به کارا است. اگرچه تکنولوژی سایبری امری اخیرتر از اعلامیه‌های یاد شده می‌باشد؛ اما به دلیل شکل‌گیری افکار عمومی مثبت نسبت بدان‌ها، پتانسیل و قابلیت تفسیری بالای این سرمایه‌های فرهنگی- اجتماعی تمدن بشری؛ استناد تفسیری به جایگاه، محتوی و مفاد اعلامیه‌های جهانی "حقوق بشر" و "حقوق کودک" امری ممکن و روش‌مند* است. مطالعاتی نیز در این زمینه شروع شده است. رسل جی. اسمیت در پژوهشی تحت عنوان "نقض حقوق بشر در عصر دیجیتال"، بخشی از موارد و "منابع نقض بالقوه حقوق بشر در ارتباط با فناوری اطلاعات و ارتباطات" را به نقل از ویرا مانتری (۱۹۸۳)، ذکر نموده است. مواردی از نقض سایبری حقوق بشر در متن یاد شده بدین قرار است: «آزادی و شرافت انسان (منابع نقض: مراقبت الکترونیکی [با] دستگاه‌های شنود و تلویزیون‌های مدار بسته، آزمایش دی ان ای، جمع-آوری داده‌ها به وسیله موسسات دولتی، کارت‌های هوش‌مند، برچسب‌های الکترونیکی بزهکاران)، رهائی از تبعیض (منابع نقض: نژادپرستی در فضای مجازی، اعتماد به رایانه)، آزادی اندیشه و بیان (منابع نقض:

* در ادامه مباحث، به اختصار پرداختی بر نظریه و روش‌شناسی "حقوق تفسیری" خواهیم داشت.

نگهداری پایگاه داده‌ها، ابزارهای مراقبت، خدمات مربوط به هرزنگارها و حملات سایبری، محدودیت برخط محتوا)، حق امنیت جمعی و رهایی از مجازات غیرانسانی (منابع نقض: برجسب‌های الکترونیکی بزهکاران، جاسازی تراشه‌های رایانه‌ای در بدن، شناسائی از طریق زیست‌سنجی)، حق دادرسی عادلانه، اصل برائت، رهایی از وارد کردن اتهام به خود (منابع نقض: افشای گذر واژه‌ها، استفاده از ادله الکترونیکی در دادگاه، اختلاط شواهد و ادله الکترونیکی، دسترسی هیأت منصفه به اطلاعات برخط)، حق مالکیت شخصی و حفظ مالکیت فکری (منابع نقض: سرقت دیجیتال، هک کردن رایانه‌ای، جاسوسی الکترونیکی)، حق حریم خصوصی (منابع نقض: مراقبت الکترونیکی، نگهداری پایگاه داده‌ها، جمع‌آوری داده‌ها به وسیله موسسات دولتی، کارت‌های شناسائی هوش‌مند، بازاریابی تجارت الکترونیک و هرزنگار)، حق حیات (منابع نقض: تروریسم در فضای مجازی، اعدام برای جرم در فضای مجازی)، حق مشارکت در دولت و حق رأی (منابع نقض: شست و شوی مغزی برخط، مراقبت الکترونیکی، انحصارهای دیجیتالی، تجاوز به حریم خصوصی، مراقبت از رأی‌گیری الکترونیکی) «کی. جیشانکار، ۱۳۹۴: ۵۳۵-۵۳۴».

پژوهش حاضر نیز به سهم خود از منظر دو اعلامیه جهانی حقوق بشر و حقوق کودک، بخشی از موارد نقض حقوق کودک به ویژه از منظر اخلاقیات و مسئولیت تربیتی والدین مورد تصریح هر دو اعلامیه جهانی یاد شده را هم‌چون مسئله‌ائی جهانی طرح و بررسی نموده است. این مطالعه ضرورت انضباط اخلاقی جامعه مجازی را با شاخصه مصلحت‌تربیتی و روحی-روانی کودکان، اندیشیده و به طرح بازسازی فضای سایبری با "محدود-معقول‌سازی" اخلاقی آن رسیده است. چنین امری مستلزم تدابیری حقوقی است. در پدیداری تدابیر حقوقی شکل‌گیری گفتمانی در خور این امر ضروری است. نکته در خور توجه این که، لازم است؛ در فرایند گفتمان "محدود-معقول‌سازی" قدرت روزافزون علم و تکنولوژی، به ویژه تکنولوژی سایبری، وجدان جمعی را نسبت به صیانت از اصل متین "آزادی" به مفهوم کلی کلمه نیز اطمینان خاطر بخشید. مبنای معرفتی این "محدود-معقول‌سازی" و عدم مغایرت آن با آزادی؛ در تفسیری از آزادی مبتنی بر فلسفه غرب قابل تبیین است که پرداخت بدان مجال دیگری می‌طلبد. در این نوشتار، مفاهیم جامعه / فضای سایبری، تمدن (سایبری / آنلاین)، جامعه اطلاعاتی، دنیای مجازی، سیاق زیست‌آنلاین، اینترنت و ابرمتن سیال، در سیاقی مترادف در نظر گرفته و به کار بسته شده است.

چارچوب نظری

این کنکاش، در بعد نظری با نقدی دو سویه؛ رویکردی انتقادی بر جنون قدرت‌زدگی علم و تکنولوژی مدرن؛ و بررسی تنقیدی لجام گسیختگی جامعه اطلاعاتی فراصنعتی است. جامعه اطلاعاتی یکی از ویژگی‌های وضعیت پست مدرن است. فضای سایبری که در این نوشتار هم‌چون جامعه (مجازی) تعریف شده است؛ علی‌رغم کارکردهای مثبت خود، موجب وضعیت آنومیکال گشته است؛ این وضعیت آنومیکال،

به منظور فراگیری مکانیسم تأمین امنیت اخلاقی جامعه از منظر اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر و حقوق کودک به چالشی اخلاقی و حقوقی کشیده شده است. بایسته‌های اخلاقی-حقوقی، اخلاقی‌سازی تکنولوژی سایبری از ابزارهای تحلیلی این پژوهش است. چارچوب نظری کنکاش حاضر مفهوم قدرت و مشروعیت، و آزادی مبتنی بر فلسفه غرب است. روش حقوق تفسیری رونالد دورکین نیز به مثابه بنیاد مکتبی، دیدگاه حقوق‌شناختی و بخشی از متدولوژی پژوهش را ساخت داده است.

روش

این پژوهش در دو گام توصیفی و تحلیلی، با ترکیبی از روش‌ها و فنون پژوهشی یاد شده در زیر، ساخت یافته است: روش‌های کتابخانه‌ای، مشاهده اینترنتی (شبکه‌های اجتماعی/ مجازی)، توصیفی، نظری-تحلیلی، انتقادی (فن نقد درونی). روش تحلیل محتوی مبتنی بر فنون مقوله‌بندی پیشین و پسین؛ روش راهبردهای حقوقی نیز، مبتنی بر متد تفسیری خواهد بود.

پرسش‌های مطالعاتی (توصیفی / تحلیلی)

۱. اهم تهدیدات فضای سایبری / جامعه مجازی، بر علیه امنیت اخلاقی کدامند؟
۲. به کارآئی روش تفسیری در حقوق سایبری مبتنی بر کدام پتانسیل‌های معرفتی-تکنیکی است؟
۳. در خصوص بایستگی امنیت اخلاقی کودکان در سیاق زیست‌آنلاین؛ روش تفسیری، راهنمون کدام پتانسیل‌های معرفتی-حقوقی مربوطه در اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر و حقوق کودک است؟

کنکاش‌های پاسخ‌شناختی - تحلیلی

این فراز از بحث، در بستری از تلقی فضای سایبری به مثابه جامعه (جامعه مجازی)؛ کنکاشی حول محور پرسش‌های مطالعاتی معرفی شده است:

اهم تهدیدات فضای سایبری / جامعه مجازی، بر علیه امنیت اخلاقی کدامند؟

سیاق زیست در گذر از سنت به مدرن اگرچه دستاوردهای گرانبهائی داشته است؛ اما در بیانی مجمل باید افزود، این امر که بیش از همه در مسیر قدرت‌یابی انسان بوده، نسبت معکوسی نیز با معنا باختگی انسان داشته است. به طوری که به میزان فزونی قدرت انسان، از مراتب و دایره معنائی وی کاسته شده است. قدرت معنا باخته از مشروعیت نیز خواهد افتاد. معنا باختگی روزافزون انسان مدرن یکی از عمده-ترین آسیب‌هایی است که با همان نسبت معکوس خود در وضعیت پست مدرن نیز با تشدید یافتگی علاوه‌ائی در جریان است. در این میان اخلاق و امنیت اخلاقی از ناحیه هر دو وجه غیرمادی و مادی فرهنگ عام بشری روی در تزلزل دارد. این تزلزل، در ساخت نهاد خانواده نیز روی داده است؛ به ویژه امر آموزش و تربیت کودکان و به تعبیر جامعه‌شناختی فرایند اجتماعی شدن کودکان را آسیب‌پذیرتر، و

خانواده را در این خصوص عاجزتر از همیشه نموده است. جامعه مجازی بدون کنترل مدنی و بدون نظم یافتگی مدنی خاصه در حوزه امر جنسی، تهدیدی جدی بر علیه امنیت اخلاقی- اجتماعی کودکان و نیز تجربه تکرارناپذیر کودکانه خردسالان است.

به کارائی روش تفسیری در حقوق سایبری مبتنی بر کدام پتانسیل‌های معرفتی-تکنیکی است؟

«پایه‌های فلسفه حقوق در دهه ۱۹۷۰ با اندیشه‌های حقوق‌دان امریکائی، رونالد دورکین (متولد ۱۹۳۱) به لرزه افتاد. [...] در میان عناصر بی‌شمار موشکافانه او، این مدعا نهفته است که قانون تقریباً برای تمام مسائل راه حلی دارد. این ادعا با تلقی سنتی یا پوزیتیویستی مغایر است که بر اساس آن وقتی قاضی با دعوای دشواری مواجه می‌شود و هیچ قانون موضوعه یا رأی پیشینی در موردش وجود ندارد، جانب احتیاط را می‌گیرد و بر مبنای آن چه خود صحیح می‌پندارد، رأی صادر می‌کند. دورکین این موضع را به چالش می‌کشد و نشان می‌دهد که قاضی قانون را ایجاد نمی‌کند بلکه عناصر مواد قانونی را تفسیر می‌کند. قاضی با تفسیر این مواد، ارزش‌های مورد توجه نظام حقوقی را بیان می‌کند» (ریموند ویکس، ۱۳۸۹: ۶۲-۶۱). دورکین حقوق را نظامی "یکپارچه" می‌داند. به نظر وی این تلقی به کارائی بالائی در قضاوت در خصوص "دعوای دشوار" دارد؛ به عنوان نمونه: «شخص ناشکیبائی که طبق وصیت‌نامه ذی-نفع است، موصی را به قتل می‌رساند. آیا ارت به او تعلق می‌گیرد؟ قهرمان شطرنج با لبخند زدن مدام، حریف خود را پریشان می‌کند و منجر به اعتراض وی می‌شود. آیا لبخند زدن ناقض مقررات شطرنج است؟ هر دو مورد فوق "دعوای دشوار" تلقی می‌شوند، زیرا درخصوص هیچ یک قاعده مشخصی برای حل مسئله وجود ندارد. [...] [حال آن که طبق نظر] دورکین، اگر قانون چیزی بیش از قواعد است، پاسخ را در خود آن می‌توان یافت. از طرف دیگر، در "دعوای دشوار"ی شبیه این‌ها، می‌توان با ارجاع به مواد قانونی رأی صادر کرد. لازم نیست به خارج از قانون مراجعه کنیم و قضاوت‌های شخصی را به میان آوریم» (همان: ۶۲).

به نظر نگارنده این سطور، جامعه‌شناسی صوری گنورک زیمل می‌تواند مقوم جامعه‌شناختی حقوق تفسیری باشد. زیمل در روش‌شناسی خود با طرح دسته‌بندی صوری Formal «براین باور بود که مطالعات جامعه‌شناختی با توده عظیمی از اطلاعات پراکنده روبروست و برخورد با این آشفتگی اطلاعات بدون دسته‌بندی آن با معیاری مشخص و عینی ممکن نیست. به نظر وی از آن جا که قوانین جامعه‌شناختی بر خلاف نظر برخی از ایده‌آلیست‌های آلمانی تنها موضوع‌های تفریدی را مطالعه نمی‌کند، بلکه عموماً گرایش به مطالعات تعمیمی دارد، باید به دنبال اشکال و قوانین عام پدیده‌های جامعه‌شناختی بود و آن‌ها را مبنای بحث قرار داد» (تنهائی، ۱۳۷۷: ۳۲۱). «به نظر زیمل، یک رشته پدیده‌های انسانی جداگانه را می‌توان با ارجاع به یک مفهوم صوری واحد ادراک کرد. برای مثال، گرچه پژوهشگر جنگ و محقق زناشوئی دو موضوع یکسره متفاوت را به بررسی می‌کشند، اما جامعه‌شناس می‌تواند صورت‌های کنش

متقابل یکسانی را در تنازع نظامی و درگیری‌های زناشویی تشخیص دهد» (کوزر، ۱۳۷۳: ۲۵۰). زیمل با تأکید بر "جستجوی یکنواختی‌های حاکم بر رویدادها" بیان می‌دارد که «جامعه‌شناس با تک‌تک‌شان کاری ندارد. در یک سطح از این هم انتزاعی‌تر، جامعه‌شناس حتی ممکن است به نهاد سلطنت هم کاری نداشته باشد، بلکه به فراگردهای کشمکش و همکاری، فرماندهی و فرمانبری، تمرکز و عدم تمرکز پردازد که در واقع سنگ بناهای ساختارهای نهادهای بزرگ‌تر را فراهم می‌سازند [...] جامعه‌شناسی صوری [زیمل] صورت را از محتواهای گوناگون اجتماع بشری جدا می‌سازد. او می‌کوشد نشان دهد که با آن که منافع و منظورهائی که منجر به اجتماعات خاص انسانی می‌شوند گوناگونند، اما باز ممکن است که صورت‌های کنش متقابل که این منافع منظورها در قالب آن‌ها تحقق می‌یابند یکسان باشند. برای مثال، هم جنگ و هم کسب منفعت مستلزم همکاری است. بر عکس، منافع منظوره‌های یکسان ممکن است صورت‌های مختلفی به خود گیرند. منافع اقتصادی ممکن است هم با رقابت تأمین گردند و هم با همکاری برنامه‌ریزی شده و انگیزه‌های پرخاشگرانه ممکن است در صورت‌های مختلف ستیزه از لشگرکشی گرفته تا دعوای حقوقی متجلی گردند» (همان: ۲۵۱-۲۵۰).

در روش تحلیل صوری، ویژگی‌های خاص استخراج شده از پدیده‌های عینی «مقایسه پدیده‌ها امکان‌پذیر خواهد شد که شاید از نظر محتوای عینی یکسره متفاوت از هم باشند ولی از جهت تنظیم ساختاری اساساً همسانی داشته باشند. برای مثال روابط رهبری و رهروی ممکن است که هم در دسته‌های جوانان بزه‌کار و هم در گروه‌های سازشکار پیشاهنگ یکسان باشند» (همان: ۲۵۲). این روش در شناسائی و تفسیر موقعیت‌های تازه پدیدار و استنباطات حقوقی بر اساس داشته‌های نظام حقوقی موجود به کارائی حقوق تفسیری را فراتر خواهد برد.

به نظر می‌رسد، در بستر چنین آموزه‌ای، حقوق‌دانان تفسیری می‌توانند در عرصه بین‌الملل؛ بایسته‌های حقوقی جامعه مجازی را هم‌چون "دعوای دشوار"، در سیستمی از قوانین موجود بین‌الملل طرح نمایند. نگارنده این سطور هم‌چنان که در فوق بیان گردید؛ به سهم خود با استنادات تفسیری به جایگاه، محتوی و مفاد اعلامیه‌های جهانی "حقوق بشر" و "حقوق کودک" در صدد ارائه پتانسیل‌های تفسیری بخشی از اخلاق و وجدان جمعی در گفتمان "محدود- معقول‌سازی" قدرت روزافزون علم و تکنولوژی، به ویژه تکنولوژی سایبری است. چنین رویکردی به مسائل سایبری، خلاءهای نظری را پر نموده و تسریع امور حقوقی را موجب خواهد گردید.

پس طبق آموزه‌های جامعه‌شناسی صوری زیمل، با "جستجوی یکنواختی‌های صوری حاکم بر رویدادها" به دنبال اشکال و قوانین عام پدیده‌های جامعه‌شناختی بوده و با تلقی جامعه مجازی هم‌چون جامعه متعارف، امکان تعمیم مسائل و مکانیسم‌های نظارتی اخلاقی- حقوقی جامعه متعارف به جامعه مجازی فراهم‌تر می‌گردد. این امر طبق روش حقوق تفسیری رونالد دورکین، تفسیری از مواد موجود، به منظور کشف و بیان ارزش‌های مورد توجه نظام حقوقی بین‌الملل و تعمیم یافته‌ها بر خلاءهای

قانونی "دعوی دشوار"ی نظیر طلب امنیت اخلاقی کودکان در سیاق زیست‌آنلاین است. چنین روشی از کثرت‌ها راهی به وحدت گشوده و با بازتعریف‌های مبتنی بر تفسیر، دایره کارکردی نظریه‌ها، قوانین و قواعد را گسترده‌تر از آن چه به ظاهر دیده می‌شوند؛ ارائه می‌نماید.

در خصوص بایستگی امنیت اخلاقی کودکان در سیاق زیست‌آنلاین؛ روش تفسیری، راهنمون

کدام پتانسیل‌های معرفتی - حقوقی مربوطه در اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر و حقوق کودک است؟

با توجه به اقبال جهانی حقوق بشر و حقوق کودک، و پتانسیل‌های بالای آن دو در خصوص تأمین و تضمین حیات خانواده و رشد و توسعه کودکان؛ به نظر می‌رسد با رویکردی تفسیری می‌توان از منشورهای بین‌المللی یاد شده در فوق به منظور گفتمان‌سازی امنیت اخلاقی کودکان در سیاق زیست‌آنلاین بهره‌مند گشت. با چنین هدفی اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر و حقوق کودک مورد بررسی قرار گرفته و از آن دو موادی حول محور "خانواده، حقوق کودک و آزادی" (مقولات حاصل از مقوله‌بندی پیشین) استخراج شد. به منظور تحلیل محتوی، مواد استخراجی، به عناصر مفهومی کلیدی خود تجزیه شده و مفاهیم "رشد، حمایت، والدین، دولت، قانون، نظم مدنی، امنیت اجتماعی، سوءاستفاده و استثمار" (مقولات حاصل از مقوله‌بندی پسین)، که به سمت و سوی بینشی مواد راهنمون است؛ به دست آمد. رویکرد تفسیری این مطالعه نیز با بهره‌مندی از مقولات فوق‌الذکر به شرح ذیل شکل یافت:

این پژوهش با روش تفسیری در صدد بسط دایره شمول محتوای اعلامیه‌های جهانی مورد نظر، و هم‌اندیشی در امر امنیت اخلاقی جامعه مجازی است. امر تأمین و تضمین امنیت اخلاقی جامعه مجازی، به ویژه بایستگی مناسب‌سازی سیاق زیست‌آنلاین برای کودکان مستلزم پاره‌ای تدابیر حقوقی و تکنولوژیکی محدودیت‌آفرین است که نگارنده این سطور آن را تحت عنوان "محدود- معقول‌سازی جامعه مجازی به نفع رشد و تربیت کودکان" مقوله‌بندی می‌نماید. امروزه طرح "محدودسازی" در هر حوزه‌ای، واکنش‌های منفی زیادی را می‌تواند سبب گردد. به طوری که اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز در ماده ۳۰ خود نسبت به نحوه تفسیر مواد اعلامیه و صیانت از حقوق و آزادی‌های مقرر در آن با حساسیت به جایی اذعان می‌دارد که: «هیچ یک از مقررات این اعلامیه نباید به نحوی تفسیر شود که متضمن ایجاد حقی برای دولت یا گروهی یا فردی گردد که به استناد آن بتواند در فعالیتی وارد شود یا دست به اقدامی بزند که هدف آن پایمال کردن یکی از حقوق و آزادی‌های مقرر در این اعلامیه باشد» (موحد، ۱۳۸۷: ۱۷۴). از این روی ابتدا باید هم به لحاظ روش‌شناختی و هم به لحاظ افکار عمومی، نسبت این پژوهش با دغدغه‌های متین فوق‌الذکر روشن گردد.

بدین منظور با استناد به بخشی از اعلامیه حقوق کودک، مصوب اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل متحد، بیستم نوامبر ۱۹۵۹، این پژوهشگر ضمن تأکید دیگر باره بر ضرورت صیانت از حقوق و آزادی‌های مقرر در اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر و حقوق کودک؛ سمت و سوی بینشی، تکنیکی و ابزاری خود را

که دخیل در امر "محدود- معقول‌سازی جامعه مجازی به نفع رشد و تربیت کودکان" است؛ به شرح ذیل بیان داشته و در ادامه در صدد کشف و تفسیر پتانسیل‌های اعلامیه‌های یاد شده در خصوص مسئله مورد نظر است: «نظر به این که اعضای ملل متحد در منشور ملل، اعتقاد خود را به حقوق اساسی و منزلت و ارزش افراد بشر تأکید نموده و جهت پیشبرد رشد اجتماعی و بهبود شرایط زندگی در آزادی گسترده‌تری مصمم گشته‌اند؛ نظر به این که ملل متحد در اعلامیه جهانی حقوق بشر تأکید نموده‌اند که همه افراد بدون در نظر گرفتن نژاد، رنگ، جنس، زبان، مذهب، عقاید سیاسی یا سایر عقاید، اصلیت اجتماعی یا ملی، ثروت، تولد و یا ویژگی‌های دیگر، مشمول حقوق و آزادی توصیه شده در اعلامیه جهانی حقوق بشر می‌باشند؛ نظر به این که کودک به علت عدم تکامل رشد بدنی و فکری، قبل و بعد از تولد به مراقبت و توجه خاص که شامل حمایت قانونی مناسب می‌باشد نیازمند است» (حقوق کودک، ۱۳۷۱: ۲۰۸). از این روی این پژوهش ضمن تأکید بر ضرورت صیانت از آزادی؛ در راستای همین نیازمندی کودکان به مراقبت و توجه خاص به ویژه از ناحیه قانون، "محدود- معقول‌سازی جامعه مجازی به نفع رشد و تربیت کودکان" را نیز در بستر مفهومی- فلسفی، شأن و پایگاه اجتماعی دو اعلامیه جهانی (حقوق بشر، کودک) طرح نموده و آن را بر اساس مفاهیم استخراجی یاد شده (خانواده، حقوق کودک، آزادی، رشد، حمایت، والدین، دولت، قانون، نظم مدنی، امنیت اجتماعی، سوءاستفاده و استثمار) از همان منشورها تبیین می‌نماید.

رویکرد تبیینی پژوهشگر، چون متکی بر فرهنگ و فلسفه غرب است؛ لذا بنیادی "درون فرهنگی" دارد. بدیهی است با متد نقد بیرونی به ویژه از موضع فرهنگ و فلسفه شرق، ضرورت و بایستگی این "محدود- معقول‌سازی" ضمن این که صورت و محتوای تبیینی دیگری می‌توانست داشته باشد؛ نقدی نیز بر فرهنگ و فلسفه غرب پیدا می‌کرد؛ اما به دلیل پرهیز از مجادله، از کاربست این متد دیالکتیکی خودداری ورزیده و حداکثر تلاش را به منظور ارتقای سطح مفاهیم با فرهنگ و فلسفه غرب اتخاذ نمودیم. یکی دیگر از دلایل عمده پرهیز از نقد بیرونی "فضای سایبری"، توجه فوق‌العاده پژوهشگر به حیات کودکانه کودکان است. سیاق زیست‌آنلاین تجربه کودکانه حیات را از کودکان ربوده و یا در حال ربایش است. پس هر چه زودتر در عرصه بین‌المللی با سیاقی مسالمت‌آمیز کاری باید کرد. نکته درخور توجه این که، برای مساعدتر نمودن راه این عمل مسالمت‌آمیز بین‌المللی، پرهیز از تنش‌های تئوریک که غالباً توسط بازیگران سیاسی باب روز شده- ضرورتی حیاتی است. دلیل دیگر عدم توسل پژوهشگر به نقد بیرونی، همسوئی اندیشوی- احساسی پژوهشگر با "آزادی" به "نهدید و تحدید" افتاده، در جوامع خودکامه است. جوامع خودکامه به بهانه ایجاد امنیت اخلاقی، ارکان آزادی را در جامعه مجازی نیز مورد حمله قرار داده‌اند؛ به ویژه با طرح "اینترنت ملی" در صدد ایجاد سد و مانعی در برابر فضای اندیشه و تعامل بین‌الملل و حصارکشی دیجیتال بر آمده‌اند. پس برای صیانت از آزادی، ضرورت امن و اخلاقی- سازی جامعه مجازی به ویژه برای کودکان دو چندان می‌گردد. از این منظر در کنار انواع امتیازات و آسیب‌هایی که می‌توان برای "فضای سایبری" بر شمرد؛ آزادی فراهم آمده که یکی از امتیازات جامعه

مجازی است؛ با بی‌توجهی تکنولوژیکی، حقوقی و فرهنگی فضای سایبری، حیات کودکانهٔ کودکان و آزادی را در معرض خطری جدی قرار داده است. پس صیانت از کودکان و آزادی "محدود- معقول‌سازی جامعه مجازی" را در سطوح نظارت و کنترل اجتماعی رسمی و غیر رسمی ضروری می‌نماید. چنین امری مستلزم گفتمان‌سازی است. اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر و حقوق کودک، و نیز آزادی به مفهومی که در فلسفه غرب فهمیده می‌شود بنیان‌های معرفتی مشروع، ذهن آشنا و به کارائی در این امر خواهد بود. آزادی، ارزش و بایسته‌ائی است که مورد تأکید هر دو اعلامیه جهانی مورد استناد این پژوهش است. لذا در این گام از بحث، ضمن ارجاعاتی بر مواد مصرح آزادی، در اعلامیه‌های مورد بررسی؛^۱ به منظور سنخ‌شناسی آزادی مصرح و نسبت‌شناسی "محدود- معقول‌سازی جامعه مجازی به نفع رشد و تربیت کودکان" با آن؛ درآمدی درون متنی از آزادی را در بستری از فرهنگ و فلسفه غرب ارائه داده و براساس آن به منظور حمایت از بهداشت روانی- اخلاقی کودکان، صیانت از تجربه کودکانهٔ حیات توسط کودکان و نیز حمایت از خانواده به عنوان "واحد گروهی طبیعی و بنیادین جامعه"، با طرح "محدود- معقول‌سازی ابرمتن سیال" خواستار "برقراری نظمی مدنی و بین‌المللی" در عرصهٔ جامعه مجازی و سیاق زیست آنلین است. این خواسته در راستای مادهٔ ۲۸ حقوق کودک است: «هر کس حق دارد خواستار برقراری نظمی مدنی و بین‌المللی باشد که در آن تحقق کلیهٔ حقوق و آزادی‌های مقرر در این اعلامیه به طور کامل میسر شود» (موحد، ۱۳۸۷: ۱۷۰). لازم به تأکید دیگر باره است که هم چنان که گفته شد، صیانت از آزادی در برخی جوامع؛ مستلزم صیانت از امنیت اخلاقی کودکان در جامعه مجازی است. این خواسته در راستای دغدغه‌های تربیتی نهاد خانواده نیز است. خانواده طبق مادهٔ ۱۶ اعلامیه جهانی حقوق بشر: «واحد گروهی طبیعی و بنیادین جامعه است و حق دارد که از حمایت جامعه و دولت برخوردار باشد» (همان: ۱۴۶). پس طبق این ماده انتظار می‌رود خانواده هم‌چون واحد گروهی طبیعی و

۱. در اعلامیه حقوق بشر در خصوص "آزادی" آمده است:

مادهٔ ۱۸: «هر کسی از حق آزادی اندیشه، وجدان و مذهب برخوردار است؛ این حق مشتمل است بر آزادی تغییر مذهب و عقیده و نیز آزادی اظهار مذهب و عقیده، در تعلیم و عمل و عبادت و اجرای مراسم، چه در تنهایی و چه در همراه با دیگران، در جمع یا خلوت» (موحد، ۱۳۸۷: ۱۵۰).

مادهٔ ۱۹: «هر کسی برخوردار از حق آزادی عقیده و بیان است؛ این حق مشتمل است بر آزادی در داشتن عقاید بدون هیچ گونه دخالتی، و نیز آزادی در جست و جو و کسب و نشر اطلاعات افکار از طریق رسانه‌ها بدون در نظر گرفتن مرزها» (همان: ۱۵۲).

مادهٔ ۲۰: «۱. هر کس حق دارد که از آزادی انجمن‌ها و مجامع مسالمت‌آمیز برخوردار باشد. ۲. هیچ کس را نمی‌توان به عضویت در جمعیتی اجبار کرد» (همان: ۱۵۴).

مادهٔ ۲۷: «۱. هر کس حق دارد که آزادانه در زندگی فرهنگی جامعه شرکت جوید، از هنرها برخوردار گردد و از پیشرفت‌های علمی و دستاوردهای آن بهره‌مند شود. ۲. هر کس حق دارد که از حمایت از منافع معنوی و مادی هر اثر علمی، ادبی یا هنری که خود پدید آورندهٔ آن است برخوردار شود» (همان: ۱۶۸).

بنیادین جامعه مجازی نیز تلقی گردد. این گروه بنیادین به تصریح حقوق بشر و حقوق کودک نقش ویژه‌ای در امر رشد و تربیت کودکان دارد. بند سوم ماده ۲۶ حقوق بشر تصریح می‌نماید: «پدر و مادر در انتخاب نوع آموزش در مورد فرزندان خود اولویت خواهند داشت» (همان: ۱۶۶). دو ماده ۱۸ و ۱۹ حقوق کودک (برنامه اجرائی جهت انجام اعلامیه جهانی بقاء، رشد و حمایت از کودکان در دهه ۱۹۹۰: اقدامات مشخص برای بقاء، حمایت و رشد کودکان) در خصوص نقش و مسئولیت خانواده در پرورش و حمایت از کودکان بیان می‌دارد: «خانواده دارای اولین مسئولیت در پرورش و حمایت از کودکان در سنین بین نوزادی و بلوغ است. فرآیند آشناسازی خردسالان با فرهنگ، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماع پیرامون آنان در دامان خانواده آغاز می‌شود. برای رشد کامل و متعادل شخصیت کودکان، آنان باید در محیط خانواده و در فضایی سرشار از شادی، عشق و تفاهم پرورش یابند. پس کلیه نهادهای جامعه باید به مساعی والدین و سایر خدمت‌گزاران احترام گذارند و به حمایت از آنان مبادرت ورزند تا بدین وسیله کودکان در محیط خانوایی پرورش یابند و تحت مراقبت قرار گیرند.

به منظور ممانعت از جدایی کودکان از خانواده خود، بذل هر تلاشی ضرورت دارد. در مواردی که به واسطه بروز شرایط بیرون از اختیار یا حفظ منافع کودکان، لازم است آنان از خانواده خود جدا شوند، باید ترتیباتی اتخاذ گردد. به نحوی که کودک از مراقبت مناسب از سوی خانواده جایگزین یا سرپرستی نهادها برخوردار باشد درحالی که به این نکته توجه لازم مبذول می‌شود که ادامه پرورش کودک در محیط فرهنگی مانوس برای او همواره مطلوب‌تر است. نظام خانواده گسترده، خویشاوندان و نهادهای اجتماعی باید از حمایت کافی برخوردار شوند تا بتوانند به تأمین احتیاجات خاص کودکان یتیم، آواره و رها شده کمک کنند. باید در جهت حصول اطمینان از این که با هیچ کودکی به عنوان فردی مطرود از جامعه برخورد نمی‌شود تلاش مقتضی به عمل آید» (حقوق کودک، ۱۳۷۱: ۲۷۲-۲۷۱).

به استناد شواهدی، می‌توان گفت که فضای سایبری نسبت به نقش تربیتی خانواده و دغدغه مراقبتی والدین در نحوه و سیاق زیست آنلاین کودکان چندان هم بی‌توجه نبوده است؛ به طوری که مثلاً شبکه اینترنتی خدماتی- تجاری آمریکا آنلاین (AOL) به دلیل امکان‌های خاصی که برای بازی‌های کودکان دارد؛ «دارای قسمت "کنترل‌های پدر و مادر" است که در درون آن قرار گرفته، اما باید "کنترل‌های پدر و مادر" را خود [والدین تنظیم نمایند. این تنظیمات] [...] امکان می‌دهد تا برای کودکان محدودیت‌هایی در نظر گیرند» (شرودر، ۱۳۸۹: ۳۷-۳۶). اما به نظر این پژوهشگر به دلیل گستره وسیع جامعه مجازی و احتمال "عدم آگاهی، آموزش و مهارت بایسته" والدین در توسل به تنظیماتی نظیر آن چه بدان اشارت رفت؛ ضروری است "جامعه مجازی اخلاق نهاد"ی به منظور حمایت از نقش تربیتی خانواده و تأمین "امنیت اجتماعی" کودکان شکل گیرد. "امنیت اجتماعی" امر مورد توجه اصل چهارم حقوق کودک است: «کودک باید از امنیت اجتماعی بهره‌مند گردد، در محیطی سالم پرورش یابد و بدین منظور کودکان و مادران باید از مراقبت و حمایت خاص که شامل توجه کافی پیش و بعد از تولد می‌شود، بهره‌مند شوند.

کودک باید امکان برخورداری از تغذیه، مسکن، تفریحات و خدمات پزشکی مناسب را داشته باشد» (حقوق کودک، ۱۳۷۱: ۲۱۰-۲۰۹).

«در امر آموزش و رهبری کودک مصالح کودک باید راهنمای مسئولین امر باشد. چنین مسئولیتی در درجه اول به عهده والدین می‌باشد» (همان: ۲۱۱-۲۱۰).

اگر چه به تصریح بندهای اول و دوم ماده سی و یکم و بند اول ماده سیزدهم حقوق کودک، آزادی فعالیت و مشارکت فرهنگی و هنری، آزادی بیان و جستجو هم‌چون حقی برای کودک است؛ اما در ادامه (بند دوم ماده سیزدهم یاد شده) تأکیدی مبنی بر امکان اعمال محدودیت‌ها در راستای بایسته‌های اخلاقی، امنیتی، حقوقی و سلامت عمومی جامعه نیز وجود دارد: ماده ۳۱: «۱. کشورهای طرف کنوانسیون حق کودک را برای تفریح و آرامش و بازی و فعالیت‌های خلاق مناسب سن خود و شرکت آزادانه در حیات فرهنگی و هنری به رسمیت می‌شناسند. ۲. کشورهای طرف کنوانسیون حق کودک را برای مشارکت کامل در حیات فرهنگی و هنری محترم شمرده و توسعه می‌دهند و فراهم نمودن فرصت‌های مناسب جهت شرکت در فعالیت‌های فرهنگی، هنری خلاق و تفریحی را تشویق خواهند نمود» (همان: ۲۳۵).

ماده ۱۳: «۱. کودک دارای حق آزادی ابراز عقیده می‌باشد. این حق شامل آزادی جستجو، دریافت و رساندن اطلاعات و عقاید از هر نوع، بدون توجه به مرزها، کتبی یا شفاهی یا چاپ شده، به شکل آثار هنری یا از طریق هر رسانه دیگری به انتخاب کودک می‌باشد. ۲. اعمال این حق ممکن است منوط به محدودیت‌های خاصی باشد، ولی این محدودیت‌ها فقط منحصر به مواردی است که در قانون تصریح شده و ضرورت دارند: الف) برای احترام به حقوق یا آبروی دیگران. ب) برای حفاظت از امنیت ملی یا نظم عمومی یا به خاطر سلامت عمومی و یا مسائل اخلاقی» (همان: ۲۲۵).

اعمال محدودیت‌های قانونی در کنار تأکید بر آزادی در ماده ۲۹ حقوق بشر نیز به چشم می‌خورد: «۱. تعهدات هرکس فقط در قبال جامعه‌ای است که رشد آزاد و کامل شخصیت او را امکان‌پذیر سازد. ۲. هرکس در اعمال حقوق و آزادی‌های خود فقط مشمول محدودیت‌هایی خواهد بود که به حکم قانون منحصرأ به منظور تأمین شناسائی و احترام لازم به حقوق و آزادی‌های دیگران و رعایت مقتضیات صحیح اخلاقی و نظم عمومی و رفاه همگانی در یک جامعه دموکراتیک مقرر شده باشد. ۳. این حقوق و آزادی‌ها در هیچ حال نباید طوری اعمال شود که با مقاصد و اصول [سازمان] ملل متحد مغایرت داشته باشد» (موحد، ۱۳۸۷: ۱۷۲).

پس به تصریح مواد ۱۳ و ۲۹ حقوق بشر، آزادی مورد تأکید این اعلامیه جهانی؛ به منظور احترام به حقوق یا آبروی دیگران، برای حفاظت از امنیت ملی، نظم عمومی، سلامت عمومی، مسائل اخلاقی و قانونی می‌تواند با محدودیت‌های خاصی مواجه شود. اعمال محدودیت پیش‌نهاده این پژوهش نیز که به منظور صیانت بهتر از حیات اخلاقی و تربیتی کودکان و جامعه است؛ علاوه بر پتانسیل‌های تفسیری مواد ۱۳ و ۲۹ حقوق بشر، از استنادات تفسیری به مواد ۳۱ و سوم حقوق کودک نیز برخوردار است. ماده ۳۲

حقوق کودک تصریح می‌دارد: «۱. کشورهای طرف کنوانسیون حق کودک جهت مورد حمایت قرار گرفتن در برابر استثمار اقتصادی و انجام هر گونه کاری که زیانبار بوده و یا توقیفی در آموزش وی ایجاد کند و یا برای بهداشت جسمی، روحی، معنوی، اخلاقی و یا پیشرفت اجتماعی کودک مضر باشد را به رسمیت می‌شناسد. ۲. کشورهای طرف کنوانسیون اقدامات لازم قانونی، اجرائی، اجتماعی و آموزشی را در جهت تضمین اجرای این ماده به عمل خواهند آورد. در این راستا، و با توجه به مواد مربوطه در سایر اسناد بین‌المللی، کشورهای طرف کنوانسیون خصوصاً موارد ذیل را مورد توجه قرار خواهند داد: الف) تعیین حداقل سن یا حداقل سنین برای انجام کار. ب) تعیین مقررات مناسب از نظر ساعات و شرایط کار. ج) تعیین مجازات‌ها و یا اعمال سایر ضمانت‌های اجرائی مناسب جهت تضمین اجرای مؤثر این ماده» (حقوق کودک، ۱۳۷۱: ۲۳۶).

طبق ماده ۳ حقوق کودک: «کشورهای طرف کنوانسیون متقبل می‌شوند که از کودکان در برابر تمام اشکال سوء استفاده‌ها و استثمارهای جنسی حمایت کنند. بدین منظور، کشورهای فوق خصوصاً اقدامات ملی، دو و چندجانبه را در جهت جلوگیری از موارد زیر به عمل می‌آورند. الف) تشویق یا وادار نمودن کودکان برای درگیری در هر گونه فعالیت‌های جنسی. ب) استفاده استثماری از کودکان در فاحشه‌گری و سایر اعمال غیر قانونی جنسی. ج) استفاده استثماری از کودکان در اعمال و مطالب پرنوگرافیک» (همان: ۲۳۶-۲۳۷).

از مجموعه آن چه گذشت پتانسیل‌های تفسیری اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر و حقوق کودک در امر بایستگی امن‌سازی اخلاقی و تربیتی جامعه مجازی برای کودکان کشف و بررسی شد. طرح "محدود- معقول‌سازی جامعه مجازی"، با استناداتی تفسیری به مواد یاد شده از اعلامیه‌های جهانی موردنظر؛ همراه گشت. این طرح که به منظور صیانت بنیادی از کودکان و به ویژه حمایت از آنان "در برابر تمام اشکال سوء استفاده و استثمارهای جنسی" است؛ باید به عنوان طلب مشروع و قانونی وجدان و اراده جمعی جامعه بین‌الملل از تکنولوژی فضای سایبری تلقی گردد.

جمع‌بندی

امنیت اخلاقی به خطر افتاده کودکان در جامعه مجازی، یکی از مهم‌ترین مسائل اجتماعی رهاورد سیاق زیست‌آنلاین است. ابزارهای تحلیلی آنومی (Anomie) و تأخر فرهنگی (Cultural lag) در تحلیل جامعه‌شناختی بخشی از این امر به کارائی خاصی دارند؛ که این مقال چون در صدد بررسی و تشریح چرایی پدیداری وضعیت یاد شده نبود از کاربست آن‌ها خودداری ورزید؛ و با طرح مسئله، پرداختی داشت بر، چه باید کرد؟

بدین منظور در اولین پرسش مطالعاتی با پرسش از اهم تهدیدات فضای سایبری / جامعه مجازی، بر علیه امنیت اخلاقی؛ بحثی به اختصار در مسئله محوری پژوهش، یعنی آسیب‌پذیرتر گشتگی فرایند

اجتماعی شدن (Socialization) کودکان، طرح گردید. جامعه مجازی بدون کنترل مدنی و بدون نظم یافتگی اخلاقی-مدنی (حقوقی و فرهنگی)، خاصه در حوزه امر جنسی، امنیت اخلاقی-اجتماعی کودکان و نیز تجربه تکرارناپذیر کودکانه آنان را به خطر انداخته است.

امر جنسی در جامعه مجازی با آلودگی پورنوگرافیک تشدید یافته، در معرض کنجکاوای پرسه زنانه آنلاین کودکان و نوجوانان قرار گرفته است. این امر مبنای آسیب‌ها و تهدیدات عدیده‌ای است که از آن میان به نظر نگارنده این سطور تهدید تجربه تکرارناپذیر کودکانه خردسالان، از زمره خطرناک‌ترین این تهدیدات است.

پیش از این، به ویژه در سیاق زیست‌سنتی، مواجهه کودکان با امر جنسی، در بستر طبیعت و از طریق افسانه‌ها و قصه‌های پریان بوده است. این قصه‌ها با بعد «ناآگاه کودک سخن می‌گوید و به او کمک می‌کند تا آن جنبه از امر جنسی را که مناسب سن اوست بپذیرد، و در عین حال او را آماده پذیرفتن این اندیشه می‌کند که با بزرگ‌تر شدن او امر جنسی باید، به خاطر خود او، دگردیسی کاملی را از سر بگذراند. [...] قصه پریان، که هرگز از تجربه‌های جنسی نام نمی‌برد و به آن‌ها اشاره نمی‌کند، از این حیث، از نظر روان‌شناختی، از بسیاری آموزش‌های جنسی ما [(مدرن)] سالم‌تر است. آموزش‌های جنسی نوین می‌کوشند، بیاموزند که این امر طبیعی، شادی‌بخش، حتی زیبا و مسلماً برای بقای انسان لازم است» (بتلهایم، ۱۳۹۲: ۳۵۹-۳۵۸). در یک نگاه شدیداً خوشبینانه، اگر لجام‌گسیختگی پورنوگرافیکال فضای سایبری را حتی مبتنی بر چنین آموزه‌های جنسی مدرن نیز تصور نماییم؛ باز وضعیت موجود در فضای مجازی قابل توجه نیست. امر جنسی در بازتولید سرسام‌آورش در جامعه مجازی با وضعیت لجام‌گسیخته‌ای که شاهدش هستیم تجربه تکرارناپذیر کودکانه خردسالان را از حیات و امر جنسی به ورطه ابتدال کشانده و آنان را به شکوفه ننشسته در اضطراب و افسردگی پژمردن می‌کشد. صراحت و عریانی وقیح امر جنسی در جامعه مجازی، در قالب عکس‌ها و صحنه‌های ویدئویی مقاربت جنسی در زنده‌ترین و حتی غیر بهداشتی‌ترین حالت‌های خود مخمل فرآیند توسعه انسانی کودکان و نوجوانان است. در چنین وضعیتی لزوم "محدود-معقول‌سازی" این ابرمتن سیال به نفع رشد و توسعه کودکان امر ملموسی است؛ که مستلزم جلب توجه وجدان جمعی و افکار عمومی جامعه بین‌الملل است. این نیز مستلزم عناصر معرفتی-حقوقی مناسب و مشروعی است.

هم چنان که در پرداختی اجمالی نشان داده شد، اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر و حقوق کودک با توجه به پتانسیل‌های معرفتی، مشروعیت و اقبال جهانی‌شان هم‌چون منابع معتبر و به کارائی درخصوص مسئله فوق‌الذکر است. اگرچه این منابع متعلق به دوره پیشا دیجیتال است اما به دلیل قابلیت‌های خاصی که دارند؛ در این پژوهش بر اساس سومین پرسش مطالعاتی مورد بررسی و استناد قرار گرفته و با کنکاشی تفسیری در پتانسیل‌های معرفتی-حقوقی منابع یاد شده موادی راهبردی در خصوص بایستگی امنیت اخلاقی و اتخاذ محدودیت‌های مشروع، معقول و مدنی در فضای سایبری، از متون مذکور حاصل آمد.

این مواد از هر دو متن یاد شده، ابتدا بر اساس مقوله‌بندی پیشین، حول محور مقولات "خانواده، حقوق کودک و آزادی" استخراج شد و سپس با مقوله‌بندی پسین، محتوای مواد استخراجی تحت مقولاتی (رشد، حمایت، والدین، دولت، قانون، نظم مدنی، امنیت اجتماعی، سوء استفاده و استثمار) تجزیه شده و تحلیلی در راستای بایستگی بازسازی تکنولوژیکی و حقوقی جامعه مجازی شکل یافت.

طبق روش حقوق تفسیری، ناامنی اخلاقی- تربیتی فضای مجازی هم‌چون "دعوای دشوار" تلقی شده و بخشی از موارد نقض حقوق کودک در جامعه مجازی به ویژه از منظر اخلاقیات و مسئولیت تربیتی والدین مورد تصریح در هر دو اعلامیه جهانی یاد شده طرح گشته و در بستر چنین آموزه‌هایی از قوانین موجود بین‌الملل با استنادات تفسیری به جایگاه، محتوی و مفاد اعلامیه‌های جهانی موردنظر، از معقولیت و مشروعیت ضرورت انضباط اخلاقی جامعه مجازی دفاع شد. این انضباط مدنی با شاخصهٔ مصلحت‌تربیتی و روحی- روانی کودکان مستلزم بازسازی فضای سایبری با "محدود- معقول‌سازی" اخلاقی آن خواهد بود. چنین امری مستلزم تدابیری حقوقی و آن هم مستلزم شکل‌گیری گفتمانی در خور است. بنیاد معرفتی و حقوقی این گفتمان باید در راستای رشد، تربیت و توسعهٔ انسانی کودکان، اخلاقیات و ارزش-هائی از جمله آزادی تصریحی اعلامیه‌های جهانی مورد استناد این پژوهش باشد. این بایستگی به دلیل کاربست فن نقد درونی در آسیب‌شناسی سیاق زیست‌آنلاین است. آزادی، آن چنان که در فلسفهٔ غرب فهمیده می‌شود، به همراه اخلاق، حقوق بشر و حقوق کودک گفتمان محدود- معقول‌سازی جامعه مجازی را هم‌چون طرحی درون فرهنگی با هارمونی معنایی- ارزشی بومی غرب ساخت خواهد داد. از این روی باید افزود که ناامن بودن جامعه مجازی از نظر اخلاقی و تربیتی، به مرور برای حاکمیت‌های تمامیت‌خواه و خودکامه‌ائی نظیر چین و ... بهانه و دستاویزی مشروع گردیده برای فیلترینگ جامعه مجازی و ایجاد جزیره‌های مجازی بسته، حصارکشی دیجیتال با طرح "اینترنت ملی" به ادعای واهی ایجاد امنیت اخلاقی اما در واقع به منظور محدودسازی آزادی‌های مدنی و بریدن از جامعه بین‌الملل مجای باز. پس برای صیانت از "آزادی" به "تهدید و تحدید" افتاده در جوامع خودکامه نیز، ضرورت امن و اخلاقی‌سازی جامعه مجازی به ویژه برای کودکان دو چندان خواهد بود.

با توجه به محتوای اسناد بین‌المللی معرفی شده در این پژوهش، کودکان به علت "عدم تکامل رشد بدنی و فکری"، نیازمند مراقبت و توجه خاصی به ویژه از ناحیه قانون می‌باشند؛ حمایت از خانواده به عنوان "واحد گروهی طبیعی و بنیادین" جامعه از جمله مصداق‌های این حمایت است. هر دو اعلامیه جهانی مورد استناد این پژوهش سهم و اولویت ویژه خانواده (والدین) در امر تربیت فرزندان را مورد تأکید قرار داده است. از این روی جامعه مجازی نیز باید خانواده را به منزله گروهی طبیعی و بنیادین مورد توجه قرار داده و در راستای دغدغه‌های خانواده در خصوص بهداشت روانی- اخلاقی کودکان و صیانت از تجربه کودکانهٔ حیات توسط آنان؛ آماده "محدود- معقول‌سازی" و بازسازی اخلاقی و مدنی تکنولوژی، قواعد و پروتکل‌های خود باشد. علاوه بر این، جامعه مجازی و دست‌اندرکاران آن در کلیه سطوح خود

مسئولیت اجتماع‌پذیری (Sociability) و اجتماعی شدن مجازی را نیز باید عهده‌دار باشند. سرمایه‌گذاران این تکنولوژی باید با نظارت و سرپرستی سازمان‌های بین‌المللی مشروعی نظیر سازمان ملل متحد، سهمی از سود سرشار خود را در امر رشد و توسعه اخلاق، آزادی، حقوق و امنیت کودکان، تجربه کودکانه و اجتماعی شدن اخلاقی کودکان "هزینه نمایند.

این پژوهش با روش تفسیری سعی نمود دایره شمول محتوای اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر و حقوق کودک را بسط داده و با کشف و تفسیر موادی از آن دو، ارزش‌های مورد توجه اعلامیه‌های جهانی یاد شده را بیان دارد و براساس آن آموزه‌ها "محدود- معقول‌سازی جامعه مجازی به نفع رشد و تربیت کودکان" را طرح نموده و بازسازی تکنولوژیکی، معرفتی، حقوقی و فرهنگی جامعه مجازی، را هم‌چون طلبی جهانی خواستار گردد. این امر در راستای صیانت از خانواده، امنیت اخلاقی- اجتماعی کودکان و حمایت از تجربه تکرارناپذیر کودکان خردسالان است. چنین صیانتی فراتر از ایجاد تدابیر و امکانات نرم‌افزاری برای کنترل فعالیت سایبری کودکان توسط والدین است. هم‌چنان که گفته شد؛ از منظر این پژوهشگر به دلیل گستره وسیع جامعه مجازی و احتمال "عدم آگاهی، آموزش و مهارت بایسته" بخش قابل توجهی از والدین در توسل به تنظیماتی نظیر آن چه بدان اشارت رفت (تنظیمات شبکه اینترنتی خدماتی- تجاری آمریکا آنلاین: AOL مختص والدین)؛ ضروری است "جامعه مجازی اخلاق نهاد"ی به منظور حمایت از نقش تربیتی خانواده و والدین فراهم آید. تحقق چنین امری قدرت سایبری را مشروعیتی درخور بخشیده و طلیعه‌ای مبارک در عرصه تمدن سایبری خواهد بود.

منابع

- ابوالحسن تنهایی، حسین. (۱۳۷۷). *درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی*. گناباد: مرنديز. چاپ سوم.
- بتلهایم، برونو. (۱۳۹۲). *افسون افسانه‌ها*. اختر، شریعت‌زاده. تهران: هرمس. چاپ سوم.
- جیشانکار، کی (ویراستار). (۱۳۹۴). *جرم‌شناسی فضای مجازی: کشف جرایم اینترنتی و رفتار مجرمانه*. حمیدرضا، ملک محمدی. تهران: میزان. چاپ اول.
- حقوق کودک**. (۱۳۷۱). به انضمام: متن کامل کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ و اعلامیه اجلاس جهانی سران دولت‌ها برای کودکان ۱۹۹۰. تهران: روشنگران. چاپ سوم.
- شرودر، کیت، ای. (۱۳۸۹). *کلیدهای همراهی و مراقبت از نوجوانان در اینترنت*. فرناز فرود. صابرين، کتاب‌های دانه. چاپ ششم.
- کوزر، لیویس. *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*. (۱۳۷۳). محسن، ثلاثی. تهران: علمی. چاپ پنجم.
- لوی برول، هانری؛ و دیگران. (۱۳۷۱). *حقوق و جامعه‌شناسی*. مصطفی، رحیمی. تهران: سروش. چاپ دوم.
- موحد، محمدعلی. (۱۳۸۷). *در خانه اگر کس است (همراه اعلامیه جهانی حقوق بشر)*. تهران: کارنامه. چاپ دوم.
- ویکس، ریموند. (۱۳۸۹). *فلسفه حقوق از حقوق طبیعی تا پسا مدرنیسم*. فاطمه، آبیاری. تهران: رخ داد نو. چاپ اول.